

כבוד ועונג שבת (שיעור 6)**כוס בשמים ונר**

שיעור מספר 32

בשיעור הקודם ביררנו את שורש מצוות ההבדלה. בשיעור זה נלמד את ההלכות המתייחסות לדברים המלווים את ההבדלה.

א. אם תתנו לי כוס של יין להבדלה

בשיעור הקודם עמדנו על כך שאסור אפילו לטעום לפני הבדלה. בגמרא מסופר על החומרה בה אמימר קיים את האיסור הזה –

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קז עמוד א

אמר ליה מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי: זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין, ולא הוה לן חמרא. אייתינא ליה שיכרא - ולא אבדיל, ובת טוות. למחר טרחנא ואייתינא ליה חמרא, ואבדיל, וטעים מידי. לשנה תו איקלע לאתרין, לא הוה לן חמרא, אייתינא שיכרא. אמר: אי הכי - חמר מדינה הוא. אבדיל וטעים מידי.

חברותא פסחים דף קז עמוד א

אמר ליה מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי: זימנא חדא פעם אחת איקלע אמימר לאתרין, לעירנו, ורצה להבדיל במוצאי שבת, ולא הוה לן חמרא. אייתינא ליה הבאנו לו שיכרא שכו ולא אבדיל. לא רצה להבדיל עליו, ובת טוות, הלך לישון מבלי לאכול כלום, כי לא רצה לאכול לפני הבדלה. למחר, טרחנא ואייתינא ליה חמרא, ואז אבדיל הבדיל, וטעים מידי לאחר הבדלה. לשנה, כעבור שנה, תו איקלע אמימר לאתרין. לא הוה לן חמרא. אייתינא ליה שיכרא. אמר: אי הכי, שאין יין בעיר הזאת אלא רק שיכר - חמר מדינה הוא! ואפשר להבדיל עליו. אבדיל, וטעים מידי

בשנה הראשונה אמימר לא הסכים להבדיל על השיכר. בשנה השניה ראה שהביאו אותו שוב, לכן הסיק ששיכר במקום זה הוא 'חמר מדינה', והבדיל עליו. הפוסקים למדו מכאן שניתן להבדיל על כל חמר מדינה, ולא רק על יין –

רמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה יז

מדינה שרוב יינה שכר – אף על פי שהוא פסול לקידוש – מותר להבדיל עליו, הואיל והוא חמר המדינה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף ב

אין מבדילין על הפת, אבל על השכר מבדילין אם הוא חמר מדינה וה"ה לשאר משקין, חוץ מן המים הגס: וטוב יותר להבדיל על כוס פגוס של יין, מעל שכר. ונהגו להבדיל צמולף פסח על שכר ולא על יין, משום דחכיב עליו מצד אחד, הרמ"א פוסק שעדיף להבדיל על כוס פגום של יין מאשר על שיכר. מצד שני, במוצאי פסח, אחרי שבוע בו לא שתו משקאות שיש בהם חמץ, יש עדיפות להבדיל על שיכר. מכאן אנו למדים שלפי הרמ"א העדיפות של יין על פני חמר מדינה היא רק אם החמר מדינה אינו חביב יותר. לאור זאת רבים מהפוסקים כתבו שפסיקת הרמ"א, המעדיפה כוס פגום על פני שכר, לכאורה איננה מדויקת –

משנה ברורה סימן רצו ס"ק יא

והמגן אברהם מצדד דבמקום שהשכר הוא חמר מדינה יש לומר דעדיף מכוס יין פגום. ועיין בביאור הגר"א שכתב גם כן דדינא דהרמ"א הוא דוקא כשהשכר אינו חמר מדינה

❖ **הרחבות – האם מותר לקדש על חמר מדינה? וכיצד התפתח המנהג לקדש על יי"ש?**

מהו 'חמר מדינה'?

מהגמרא עלה באופן ברור שחמר מדינה צריך להיות משקה שרגילים לשתות במקומו. אמימר הבדיל על השיכר רק אחרי שהמשקה הוצע שוב באותו המקום.

שו"ת הלכות קטנות חלק א סימן ט

כיצד מברכין על הקפה? תשובה: הקפה אינו נאכל כשהוא חי, אלא קולין אותו והוא ראוי לאכילה. וכשדכין אותו מבשלו במים וראוי היה לברך עליו בורא פרי האדמה¹, אלא דעמא דבר לברך שהכל. ומה שנשאל אם מקדשין עליו? לא מחכמה, דאין לקדש אלא על חמר מדינה דמרווי ומשכר דומיא דין

בהלכות קטנות (רבי יעקב חגיז. מגדולי מרוקו במאה ה-17) הוסיף שני קריטריונים – 1. שירוהו. 2. שישכר. מכך עולה שניתן לקדש רק על משקאות אלכוהוליים. הרב עובדיה פסק על סמך זאת –

שו"ת יחיה דעת חלק ב סימן לח

לפי זה ברור שדוקא יין שמשמח בשתייתו, שכאשר שותהו מטיב לבו, ובשתיה מרובה משתכר, וכן שכר שהוא חמר מדינה, ששמו מוכיח עליו שנקרא שכר על שם שמשכר, וכל כיוצא בזה, ראויים לקדש ולהבדיל עליהם, אבל תה או קפה שם מים עליהם ... העיקר להלכה ולמעשה שמי שאי אפשר לו לשתות יין, או שאין לו יין ולא שכר, אינו רשאי להבדיל על חלב או על תה או על קפה ... וכיוצא בזה, שכל אלה אינם נחשבים כחמר מדינה

אך גדולי הפוסקים העידו על כך שגדולי ישראל הבדילו על חלב ותה –

ערוך השולחן אורח חיים סימן רעב סעיף יד

ראינו לגדולים שעשו הבדלה על חלב או על טה מתוק אף על גב דוודאי לא שייך לקרותן חמר מדינה אך מפני הלחץ זו הדחק כגון שאין לו יין ולא שכר ... הבדלה שקשה לשתות אז יי"ש בהכרח לעשות על איזה משקה, וחלב הוי משקה, וטה מתוק גם כן שותים הרבה, דבאמת כשנדקדק אין אצלינו חמר מדינה כלל זולת יי"ש דרוב בעלי בתים במדינתנו אין שותים בחול לא יין ולא שכר לכל סעודה, ומה שייך לקרותן 'חמר מדינה'? ולכן בדחק גדול כזה די במה שרק שם משקה על זה אמנם זהו וודאי דעל יין יותר טוב מכל המשקין בין לקידוש בין להבדלה ובין על כוס של ברכה

מדברי ערוך השולחן עולה שחמר מדינה הוא המשקה שמקובל שילוה את הסעודה. מגדולי ישראל ראינו שאין דרישה שמשקה זה יהיה אלכוהולי. בעת הצורך הבדילו על חלב או על תה. אם כך, יש להגדיר מה נחשב 'חמר מדינה' לפי החולקים.

הגר"מ פיינשטיין נשאל אודות משקאות קלים, והגדיר מהו חמר מדינה –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן עה

כשיבות משקה הוא שאין השתיה מחמת שצריכים להם לצמאם אלא שותים אותם אף בלא צורך לגופם אלא בשביל כבוד הסעודה וכבוד האורחים, דאין שום אדם שותה יין ויי"ש ושכר לצמאו דע"ז שותין מים שיותר עדיפי אלא רק לכבוד בעלמא שותין אותן ואלו המינים נקראים בשם משקה וחמר מדינה.

ראשית, המשקה צריך להיות חשוב. הרב פיינשטיין מחדד את ההגדרה של משקה חשוב - משקה ששותים לשם עצמו. אדם לא שותה מים כדי ליהנות, אלא בגלל שהגוף זקוק למים. אך אדם שותה יין ויי"ש להנאה בלבד. כדבריו פסק בצ"ץ אליעזר (חלק ח' סימן ט"ז).

(שימו לב שהרב פיינשטיין לא פסל את המשקאות הקלים באופן גורף, אלא לאור ההנחה שבאותה עת המשקאות הקלים לא היו חשובים מספיק להיחשב 'חמר מדינה'. לאור דבריו, בהחלט יתכן שמשקה קל מסויים יוגדר כ'חמר מדינה'. כאמור, הכל לפי מקומו ושעתו).

מכאן מובנים דברי ערוך השולחן – תה וקפה הם משקאות ששותים פעמים רבות כחוויה חברתית, ולא כדי להרוות צימאון. זה מה שמגדיר אותם כחמר מדינה.

על פי לכאורה ניתן לבאר את דברי הרשב"ם. מדוע הרשב"ם הדגיש שדווקא מים לא נחשבים חמר מדינה? מסתבר שהרשב"ם מודע לכך שבזמנים שונים ובמקומות שונים משקאות שונים שימשו וישמשו כשתיה ששותים חברתית, ולא להרוות צימאון. מים הם המשקה היחיד ששתייתו לעולם תהיה לצורך ריוויין בלבד. כאמור, כבר מהגמרא עלה שהגדרת חמר מדינה תלויה במקומו ובשעתו, ועל כן נסתפק בהגדרות, מתוכם הלומד יוכל להכריע לפי מקומו ושעתו.

❖ הרחבות – האם צריך לשתות כמלוא לוגמיו חמר מדינה? וקפה?

לסיכום:

במסכת פסחים (דף קז ע"א) מסופר שלאחר שהוצע לאמימר שיכר, פעם אחר פעם, הוא הסיק שזהו חמר מדינה, והבדיל עליו.

הפוסקים למדו מכאן שניתן להבדיל על חמר מדינה, ולא רק על יין. כך פסק בשו"ע, וברמ"א כתב שעדיף להבדיל על יין, אלא אם כן השיכר חביב עליו יותר. ואם האפשרויות הן הבדלה על כוס יין פגום או הבדלה על חמר מדינה – הרמ"א כתב שעדיף להבדיל על יין פגום, אך המג"א, גר"א ומשנ"ב חלקו עליו.

מהו חמר מדינה?

שתי הגדרות מרכזיות נאמרו באחרונים -

¹ לכאורה יש כאן טעות סופר, וכונתו היא "העץ"

א. הלכות קטנות – משקה מרווה ומשכר. לאור זאת הסיק שאי אפשר להבדיל על קפה ומשקאות דומים. וכדבריו פסק הרב עובדיה.

ב. הרב פיינשטיין, ציץ אליעזר – משקה ששותים מצד עצמו, וששותים כפעולה חברתית, ולא להרוות צימאון. לאור זאת העלו שניתן להבדיל על קפה תה ודומיהם, וכך נראה מערוך השולחן.

(יש לציין שהרב פיינשטיין לא פסל את המשקאות הקלים באופן מוחלט. הוא רק כתב שהמשקאות הקלים המוכרים לו אינם עומדים בהגדרות שהציב).

מהגמרא עולה ששכר מדינה יוגדר לפי מקומו ושעתו, לפי הקריטריונים שהעלו הפוסקים. חשוב לציין שיש לקדש ולהבדיל בצורה מכובדת. בהרחבות הבאנו את התפתחות המנהג לקדש על יי"ש או משקאות אחרים. ב"ה זכינו שבדורנו אין לנו את הקשיים של דורות קודמים, ורק לעיתים רחוקות יש צורך לסמוך על הקידוש וההבדלה על 'חמר מדינה'.

ב. ברכת הבשמים

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף טז עמוד א

אמר רבי שמעון בן לקיש: נשמה יתירה נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר שבת וינפש, כיון ששבת ווי אבדה נפש

מגמרא זו עולה שעצם יציאת השבת מכבידה על נפשו של האדם. הראשונים ביארו שזה הבסיס לחיוב הרכת הבשמים במוצאי שבת –

ספר אבודרהם סדר מוצאי שבת

הטעם שמריחין הבשמים במוצאי שבת כדי לעשות נחת רוח לאדם על שהלכה ממנו הנשמה היתרה האבודה במוצאי שבת שנאמר (שמות לא, יז) שבת וינפש. כיון ששבת ווי אבדה נפש

ובדומה כתב הרמב"ם –

רמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה כט

ולמה מברכים על הבשמים במוצאי שבת? מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב

האם צריך לטרוח אחרי בשמים?

הגמרא אומרת שאין צורך לחזר אחרי אבוקה לברכת "מאורי האש" במוצאי שבת –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: אין מחזירין על האור כדרך שמחזירים על המצות

הראשונים דנו קל וחומר – אם על האש אין צורך לחזר, ודאי שאין צורך לחזר אחרי בשמים!

חידושי הרשב"א מסכת ברכות דף נג עמוד ב

ארי"י אמר רב אין מחזירין על האור כדרך שמחזירין על המצות, כתב הראב"ד ז"ל וכ"ש על הבשמים דאינהו הנאה דנפשיה. ואור דנקט – לרבותא נקטיה

הרשב"א פוסק בשם הראב"ד שברור שאין חיוב לחזר אחרי בשמים במוצאי שבת, שהרי ברכה זו נתקנה לצורך האדם. אם אינו רוצה לטרוח – שלא יטרח! וכן כתב הרא"ש (ברכות פרק ג' אות ח'). אך המאירי חלק על כך –

בית הבחירה למאירי מסכת ברכות דף נג עמוד ב

מגדולי המפרשים פרשו כן אף בבשמים ולא עוד אלא שעושין אותה ק"ו שאם על האור שמברכין עליו מצד שנברא במוצאי שבת והוא זכר למעשה בראשית אינו צריך לחזר אחריו בשמים שאינן אלא להנאת עצמו לא כ"ש ומי"מ² ... שעל הבשמים מחזירין שלכבוד שבת הותקנו להודעת נשמה יתרה

המאירי סובר שאמנם נכון הוא שברכת הבשמים תוקנה כנגד הנשמה היתרה. ברכת הבשמים נועדה לכבד את השבת, ולהביע את האמונה שלנו שיש נשמה יתרה שעזבה, גם אם איננו מבינים זאת. מהדברים עולה שהראב"ד והרא"ש סוברים שהבשמים נועדו לסייע לאדם, וממילא זכותו לוותר על מה שתיקנו חז"ל עבורו. אך המאירי חולק וסובר שהתקנה מחייבת, לכבד את השבת דרך הבעת האמונה שהשבת הוסיפה לנו 'נשמה יתרה', וביציאתה אנו מצטערים על חסרונה.

² בד"כ אנו משתמשים בשלוש נקודות עוקבות (...) בכדי לבטא דילוג על קטע מדברי הראשונים שבחרנו להשמיט. במקרה זה יש חוסר בכתב היד של המאירי, כפי שניכר מהלשון. שלושת הנקודות כאן מופיעות כך בהוצאות המקובלות של המאירי

האם מי שאין לו חוש ריח יכול לברך להוציא אחרים ידי חובתם?

נפקא מינה נוספת למחלוקת זו היא אם אדם שאין לו חוש ריח יכול לברך להוציא אחרים ידי חובה. בברכות הנהנין, רק מי שנהנה יכול לברך ולהוציא אחרים ידי חובתם. בברכה על מצוות אדם יכול להוציא אחרים ידי חובתם, גם אם הוא עצמו לא מקיים את המצווה (ראה בהרחבות לשיעור 29 אודות "כל ישראל ערבים זה לזה"). האם ברכת בשמים היא ברכת הנהנין בלבד, או שיש בה גם פן של ברכת המצוות?

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות מוצאי שבת סימן צב

אדם שהוא תותרן ואינו מריח, אם יכול לברך בורא עצי בשמים כדי להוציא אחרים? דבר זה כבר שלח רבינו יהודה בר' קלונימוס בר' משה לרבי אפרים: "ואני תותרן ואיני מריח כל עיקר אם הוא ברכה לבטלה שאני מברך על עצי בשמים ואני סומך על הוצאת אחרים ידי חובה?" והשיב לו: "אדם שאין מריח, ומברך לעצמו על הבשמים, יברכה? לבטלה היא! ואם להוציא בני ביתו – אינו יכול! ולא דמי לקידוש והבדלה וברכת לחם ומצה, דהוה חובה ומצווה. אבל בשמים אינו אלא מנהג

רבינו אפרים אומר שהבשמים הם מנהג בלבד, ולכן אדם שאין לו חוש ריח אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם. והמאירי, לשיטתו, חלק עליו –

בית הבחירה למאירי מסכת ראש השנה דף כט עמוד ב

בשמים – יש אומרים שהם ברכת הנהנין, ואין מי שיצא מוציא בהם. ואני אומר שאין אלו ברכת הנהנין גמורה ... הואיל ותקנת חכמים הם, ולא מצד הנאתו הוא מביאם, אף על פי שנהנה מהם – הרי הם כברכת חובה. ועוד, כיון שמסדר חכמים נסדרו כאחת, אין לומר על קצתן לצאת ועל קצתן שלא לצאת

השו"ע פסק כמאירי –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף ה

מי שאינו מריח אינו מברך על הבשמים אלא כן נתכוין להוציא בני ביתו הקטנים שהגיעו לחינוך או להוציא מי שאינו יודע

אך בטירחה אחר הבשמים כראב"ד והרא"ש –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצו סעיף א

מברך על הבשמים אם יש לו, ואם אין לו א"צ לחזור אחריהם.

המג"א העיר על סתירה זו –

מגן אברהם סימן רצו ס"ק ה

כאן דלא הוי אלא להשיב נפש יתירה וא"צ לחזור אחריו כלל א"כ למה יברך לחבירו

ולאור זאת הכריע נגד השו"ע, שלא יברך לאחרים אם הוא לא מריח. וכדבריו פסקו הט"ז (שם סק"ח) משנ"ב (סקי"ג) וילקוט יוסף (שם סעיף י).

ליישב את דברי השו"ע, לכאורה צריך לומר שברכת הבשמים היא ברכת הנהנין (ולכן אין חובה לחזר אחריה), אך מאחר וחז"ל תיקנו וקבעו אותה בתוך ההבדלה, יכול לברך אותה בתוך ההבדלה להוציא אחרים (וכך מצאנו בשם מהר"א אזולאי).

ברכת הבשמים

על בשמים שונים מברכים ברכות שונות. במסכת ברכות (דפים מ"ג-מ"ד) ישנו פירוט של הלכות ברכות הבשמים, שהובאו להלכה בשולחן ערוך (אורח חיים סימנים רט"ז-רי"ז). לא נלמד את כל הלכות ברכות הריח במסגרת זו. מה שברור הוא שעל בשמים שונים מברכים ברכות שונות. בהתאם לכך פסקו פוסקי ספרד –

ילקוט יוסף שבת א סימן רצו - דיני הבשמים להבדלה סעיף א

אחר ברכת הגפן מברך על הבשמים. ואם הוא מין עץ, מברך בורא עצי בשמים, ואם הוא מין עשב מברך בורא עשבי בשמים, ובספק מברך בורא מיני בשמים

אך פוסקי אשכנז חולקים על כך –

מגן אברהם פתיחה לסימן רצו

כתב בשל"ה: משום דאין הכל בקיאין בברכות – תקנו לומר בורא מיני בשמים, דיוצא על כל מינים

אליה רבה סימן רצו ס"ק ח

אף דמברכין על פירות וכרכום ונעגליך שנתן ריח טוב בפירות, מכל מקום בהבדלה מברכין לעולם בורא מיני בשמים, משום דאין הכל בקיאין בברכות הריח תיקנו ברכת בורא מיני בשמים שיוצא בדיעבד בכל ענין, וכן משמעות הפוסקים

וכך פסק המשנ"ב (רצ"ז, א).

אמנם מהדברים עלה שלמנהג האשכנזים בהבדלה ניתן לברך "בורא מיני בשמים" על כל המינים השונים. חשוב לציין שלא בהכרח כל מין מצדיק ברכה. יש בזה כמה פרטים, נביא רק את ההסתייגות של הגרש"ז מברכה על בשמים סינטטיים –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשמט) פרק סא הערה לב

... מי בושם, שיתכן שגם העיקר פטור מברכה, שהרי נעשו באופן מלאכותי ... וכפי שאומרים – גם מדברים ממש מסריחים, ומכיוון שהשינוי הוא רק על ידי הפרדה כימית – יתכן שאין לברך על זה

לסיכום:

במסכת ביצה (דף ט"ז ע"א) נאמר שבמוצאי שבת האדם אומר "וי-נפש", וי על נפשו היתרה שעזבה אותו. הראשונים (רמב"ם, אבודרהם) ביארו שזהו הטעם להרחת הבשמים במוצאי שבת – להשלים את הנפש שאבדה.

האם ניתן להסיק מכך שברכת הבשמים אינה חיוב ומצווה? עסקנו בשתי נפקא מינות היכולות לעלות משאלה זו –

1. האם יש לחזר אחרי בשמים?

הראב"ד והרא"ש כתבו שהבשמים נועדו להשיב את נפשו של האדם. היא נתקנה לצורכו, ולכן זכותו לוותר עליה.

המאירי סובר שאמנם נכון הוא שברכת הבשמים תוקנה כנגד הנשמה היתרה. אך בדרך כלל האדם לא חווה את החוסר, ואף לא את התיקון שהבשמים נותנים, באופן מעשי. ברכת הבשמים לשיטתו נועדה לכבד את השבת, ולהביע את האמונה שלנו שיש 'נשמה יתרה' שעזבה, גם אם איננו מבינים זאת.

2. האם מי שאין לו חוש ריח יכול לברך להוציא אחרים די חובתם?

רבינו אפרים פסק שמי שלא נהנה מהבשמים לא יכול לברך עליהם עבור אחרים. הטעם לכך הוא שבברכות הנהנין, רק מי שנהנה יכול לברך ולהוציא אחרים די חובתם. בברכה על מצוות אדם יכול להוציא אחרים די חובתם, גם אם הוא עצמו לא מקיים את המצווה. מכיוון שברכת הבשמים הם מנהג ליהנות כך במוצאי שבת, רק מי שנהנה מהם יכול לברך.

המאירי, לשיטתו, חלק על כך, בטענה שהבשמים הם מצווה, ולא מנהג.

להלכה – השו"ע פסק שגם מי שלא יכול להריח יכול לברך, ומצד שני כתב שאין חובה לחזר אחרי בשמים.

המג"א העיר על כך שלכאורה הפסיקה אינה עקבית. לאור זאת הכריע שלא יברך לאחרים, וכדבריו פסקו ה"ט"ז משנ"ב וילקוט יוסף.

לגבי ברכת הבשמים –

על בשמים הבאים בצורות שונות תוקנו ברכות שונות. מנהג בני ספרד הוא לברך גם בהבדלה על כל דבר את הברכה המתאימה לו, וכך פסק הילקוט יוסף. פוסקי אשכנז, בשם השל"ה, כתבו שמכיוון שזו ברכה שכל יהודי צריך לברך, ולא כולם בקיאים בהלכות ברכות, עדיף שיברכו תמיד "בורא מיני בשמים", ברכה שניתן בדיעבד לברך על כל מקור ריח טוב. וכך פסקו המג"א אליה רבה ומשנ"ב.

ברם, על בשמים סינטטיים לא ברור שניתן לברך כלל, ועל כן אין להשתמש בהם בהבדלה.

ג. ברכת מאורי האש

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה יא

ר' לוי בשם רבי זעירא אמר ל"ו שעות שימשה אותה האורה, שנים עשר של ערב שבת, וי"ב של לילי שבת וי"ב של שבת, כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החושך ממשמש ובא ונתירא אדם הראשון, שנאמר (תהלים קלט) ואומר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני, אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב בא להזדווג לי, מה עשה הקדוש ברוך הוא זימן לו שני רעפים, והקישן זה לזה ויצא מהן אור וברך עליה, הה"ד (תהלים קל"ט) ולילה אור בעדני, מה בירך עליה בורא מאורי האש, אתיא כשמואל דאמר שמואל מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת מפני שהיא תחלת ברייתה, רב הונא בשם רב ורבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר אף מוצאי יום הכפורים מברכין עליו, מפני ששבת האור כל אותו היום

מהמדרש עולים שני טעמים לברכת "מאורי האש" במוצאי שבת –

א. זהו זמן בריאתו.

ב. לאחר שעברה יממה בה היה אסור ליצור אש, אנו שבים ומודים לקב"ה על ההיתר ליצור את האש

וליהנות ממנה שוב.

במוצאי יום טוב שני הטעמים לא שייכים. האש נבראה במוצאי שבת, ולא במוצאי יום טוב, ומותר להעביר אש ולהשתמש בה ביום טוב. רבי יוחנן הביא את הנפקא מינה בין הטעמים – מוצאי יום הכיפורים. האש לא נבראה במוצאי יום הכיפורים, אך מותר להשתמש בה במוצאי יום הכיפורים.

לפי הטעם הראשון, שמוצאי שבת הוא "יום ההולדת" של האש, האם נכון לברך על כל דבר ביום בריאתו?

שו"ת הרשב"א חלק א סימן קנט

שאלת מה ראו חכמים לברך על האור במוצאי שבת, מטעם שהיה מתחלת ברייתו, יותר משאר בריאות – זה ביום פלוני, וזה ביום פלוני? ואולי לפי שבריית האש היתה על ידי אדם, ויבוא אדם ויברך עליו, מה שאין כן בשאר הבריות. תשובה: יש טעם טוב מזה. לפי שנאסר בשבת, וכל מוצאי שבת חזר להתירו, וכאלו נתחדש עתה. ומשום כך מברכין עליו אף במוצאי יום הכפורים, מפני שביום נאסר ועתה הותר, וכאילו נתחדש עתה.

השואל מציע שהחילוק בין ברכת האש לבין הברכה על שאר הנבראים הוא שהאש נוצרה בידי אדם, ואילו העולם נברא בידי הקב"ה. הרשב"א לא חולק על טעם זה, אלא כותב שיש טעם מוצלח יותר – שהשימוש באש נאסר בשבת וחזר והותר, ואילו שאר הברואים נבראו בידי ה'. הרשב"א לא דחה לגמרי את הצעת השואל. ומהדברים עולה שיש קשר עמוק בין הסיבות שהובאו במדרש. היצירה המשמעותית הראשונה שיצר האדם היא האש. כשהאדם נוצר, העולם היה מוכן עבורו, ולא חסר לו דבר. החוסר הראשון הגיע בצאת השבת, כאשר הגיע החושך, ועמו הפחד מחיות הלילה (כפי שמתואר במדרש). כאן למד האדם את תפקידו בעולם – ליצור ולעשות. להשלים את החוסר שהקב"ה טבע בעולם כדי שיהיה לאדם מקום להשלים אותו. כשמגיעה השבת, האדם מצווה לשבות ולא ליצור. ביציאת השבת אנו נזכרים בתפקידנו – לשוב לעולם בו עלינו ליצור, והסמל המשמעותי ביותר לכך הוא היצירה הראשונה שיצר האדם, בדיוק בזמן הזה של צאת שבת (מבוסס על דברי הגרי"ד סלוביץ'יק, "מועדי הרב" עמוד 168-170).

אופי הברכה

חלק מראשוני אשכנז ביארו שברכת "מאורי האש" היא ככל ברכת הנהנין –

ספר כלבו סימן מא

כיון שברך עליו במוצאי שבת שוב אין צריך לברך עליו כל השבוע כמו שמברכין בכל שאר הנאות ברכת הנהנין לפי שאין הפסק להנאתו שכל היום הוא צריך לאפות ולבשל בו ולחמם כנגדו, וכיון שכן אין אדם מסיח דעתו ממנו הכלבו כותב שהשבת (וכן יום הכיפורים) מהווים הפסק בשימוש הרגיל באש, לכן יש לברך עליהם עת שהם חחרים לשימושנו. זו ברכת הנהנין, שיש לברך בכל פעם שהיה "הפסק", בו נאסר השימוש והיצירה. אך רוב הראשונים ביארו שברכת "מאורי האש" אינה ברכת הנהנין –

חידושי הרמב"ן מסכת ברכות דף נא עמוד ב

ני"ל דברכת האור אינה ברכת הנהנין, דאם כן כל שעתא ושעתא מחייב בה, שלא תקנו ברכה בהנאות שאינן נכנסות לגוף, כגון רחיצת מים קרים וחמין, וכגון נשבה הרוח ונהנה, וכל שכן באור, שאינו נוגע בגוף כלל, לא אמרו אלא בדברים הנכנסין לגוף והגוף נהנה מהן כגון אכילה ושתייה, וריח נמי דבר הנכנס לגוף וסועד הוא וכאכילה ושתייה דמי, אבל ברכת האור כברכת של יוצר המאורות, ושתייה ברכת השבח הן

הרמב"ן מסביר שמברכים ברכות הנהנין רק על מה שנכנס לגוף. ממילא ברכת "מאורי האש" אינה ברכת הנהנין, אלא ברכת השבח.

❖ הרחבות – ההבחנה בין ברכת האש במוצאי שבת ובמוצאי יום הכיפורים

שיקולו של הרמב"ן הוא ההגדרה של ברכות הנהנין. לאור הדברים שלמדנו מהמדרש ומהרשב"א הדברים עוד יותר מובנים – הברכה אינה על ההנאה המעשית מהאש, אלא על מה שיצירת האש במוצאי שבת מסמלת.

חיזור אחר האש

ראינו לעיל את דברי רב יהודה בשם רב –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: אין מחזרין על האור כדרך שמחזרין על המצות הרמב"ן מסביר את המימרא הזאת לאור שיטתו –

חידושי הרמב"ן מסכת ברכות דף נא עמוד ב

אין מחזרין על האור כדרך שמחזרין על המצות, אלא כשם שאין מחזרין על ברכת השבח לראות הים הגדול וההרים כדי לברך עליהן כך אין אנו מחזרין על האור הרא"ש הסביר באופן שונה מעט –

רא"ש מסכת ברכות פרק ח סימן ג

לפי שברכה זו אינה אלא לזכר בעלמא שנברא האור במוצאי שבת דאי משום הנאת האור מברך היה צריך לברך בכל פעם ופעם כשנהנין מן האור

הרא"ש מסביר שברכת האש אינה ברכת שבח ולא ברכת הנהנין, אלא ברכה לזכר בעלמא.

שימוש באש לפני ברכה

נ"מ מעשית בין הטעמים מובאת בהמשך דברי הכלבו –

ספר כלבו סימן מא

פורים שחל להיות במוצאי שבת שקורין המגלה לאור הנר מברך בורא מאורי האש קודם, ויש חולקין ואומרים שאינו צריך לברך עליו לפי שכבר נפטר ביוצר המאורות, אמנם טעמא דמסתבר הוא שלא יהנה ממנו בלא ברכה

כפי שראינו, הכלבו סובר שברכת "מאורי האש" היא ברכת הנהנין. ממילא מובנת טענתו, שאם יש צורך להשתמש באש לפני הבדלה, יש לברך "מאורי האש" קודם לכן. גם השיטה החולקת שציטט הכלבו טוענת שברכת "יוצר המאורות" מתירה את השימוש, אך נראה שאינה חולקת על השיטה המהותית, האומרת שברכת "מאורי האש" היא ברכת הנהנין. ראשונים אחרים ביארו שלא זו כוונת החולקים –

שו"ת מהר"ש הלוי אורח חיים סימן כח

מה שכתב לפי שכבר נפטר ביוצר המאורות כו', הכי קאמר, מפני שאין ברכה זו מיוחדת מצד שאסור ליהנות מן הנר בלא ברכה הוא, כברכת הנהנין, לפי שכבר נפטר הנאת הנר בברכת יוצר המאורות שבה נכלל אור הנר. וא"כ חיובא במוצאי שבת אינו אלא זכר למה שאירע לאדם הראשון, והואיל וכן הוא, כבר יכול לברכה אח"כ

המהר"ש מסביר שכוונת החולקים אינה שבאותה השבת יצאו ידי חובת ברכת הנהנין על האור במוצאי שבת, אלא שבאופן כללי ברכת הנהנין על האור והאש כלולה ב"יוצר המאורות", וממילא ברכת "מאורי האש" היא זכר ליצירת האש, כדברי הרא"ש (כמובן שהמהר"ש נקט כשיטת הרא"ש. מסתבר שאף הרמב"ן יסכים לדבריו).

למעשה הפוסקים דחו את שיטת הכלבו –

רמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות מגילה ופורים סימן תרצג סעיף א

אומרים: ויתן לך, וקורים המגילה, ולא"כ מצדילין

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן רצח סק"א

ואם יתרמי ליה כוס בלילה ורוצה ללמוד מקודם שיבא ליזו הכוס י"ל שאינו מברך עתה וטוב יותר שיסדר הכל על הכוס ועיין בב"י בשם הכלבו דלא משמע כן

רע"א מודע לכך שלפי הכלבו, אם ההבדלה מתעכבת, יותר נכון לברך "מאורי האש" לפני שיתחיל להשתמש באור האש. אך הוא לא הכריע כמותו. וכן פסק המשנה ברורה (סימן רצח סק"ד).

מי שכבר הבדיל ומוציא אחרים ידי חובתם

ראינו לעיל שחלקו ראשונים אם המבדיל להוציא אחרים ידי חובתם מברך "בורא מיני בשמים" שנית. האם המבדיל עבור אחרים מברך את ברכת "מאורי האש" שנית? (שאלה למחשבה – נסו לחשוב מה יפסקו הכלבו, הרמב"ן והרא"ש על שאלה זו).

ברכי יוסף אורח חיים סימן רצח סק"א

מי שכבר בירך בורא מאורי האש יכול לחזור ולברך להוציא בני ביתו, דאפי' רבינו אפרים דפליג בבשמים היינו משום שאינו מצוה ועיקרו להנאת הנפש, אבל בנר דהוא מצוה מודה דיכול לחזור ולברך להוציא בני ביתו

הברכי יוסף אומר שהנר הוא מצווה, ובודאי שיכול לברך ברכת המצוות להוציא אחרים ידי חובתם. כדבריו פסק המשנה ברורה (רצ"ח, לו). אך היו שחלקו עליהם –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן רצז סעיף ט

ויש חולקין על זה ואומרים שאף שלא נתקנה בשביל הנאת האדם, מכל מקום, הואיל ואינו צריך לחזר אחר האור לברך עליו במוצאי שבת כדרך שצריך לחזר אחר כל המצוות שהן חובה, לפיכך אין ברכה זו דומה לברכת המצוות, שמפני שהן חובה יכול לברך אותן מי שיצא כבר ידי חובתו כדי להוציא אחרים שלא יצאו עדיין ידי חובתן. וטוב לחוש לדבריהם שלא להכנס בספק ברכה לבטלה

הגר"ז מלאדי אומר כאן יסוד חשוב בידי ערבות – ההיתר שאדם יברך ברכת המצוות עבור חברו נובע מכך שהוא ערב למצווה של חברו. המשמעות היא שהמצווה של חברו מוטלת גם עליו, על כן מוצדק שהוא יברך. הערבות מושתתת על החיוב. אין ערבות על מצווה שלא מחייבת (שאינה חובה לטרוח אחריה), ועל כן לא ניתן לברך "מאורי האש" אם המברך לא מברך גם בשביל עצמו (יש להדגיש – כמובן שהמברך להוציא את עצמו, מוציא גם אחרים ידי חובתם. השאלה היא אם ניתן לברך בכדי להוציא אחרים ידי חובתם בלבד, על סמך הערבות). וכך מבאר ופוסק החזון איש –

חזון איש חלק אורח חיים סימן ל"ה אות ז

בברכת המאור, אע"ג דכשיש לו נר חייב לברך עליו, מ"מ לא שייך ערבות בזה למחשב ברכת המצוות

ההנאה מהאש

לאור הדברים יש לברר איזו הנאה דרושה בכדי לברך על האש. לפי הכלבו, יש להגדיר איזו הנאה נחשבת הנאה מספקת בכדי לברך. הרא"ש סובר שברכה זו היא זכר. האם יש צורך ליהנות מהאש בכדי לברך על הזכר? הרמב"ן כתב שזו לא יכולה להיות ברכת הנהנין, הנאה שלא נכנסת לגוף היא לא הנאה שמברכים עליה. אם כן, באיזה אופן כן מברכים?

משנה מסכת ברכות פרק ח משנה ו

אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו

בגמרא מבררים את המושג "יאותו לאורו" –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: לא יאותו יאותו ממש, אלא: כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה, ואפילו ברחוק מקום. וכן אמר רב אשי: ברחוק מקום שנינו ... ורבא אמר: יאותו ממש. וכמה? אמר עולא: כדי שיכיר בין איסר לפונדיון; חזקיה אמר: כדי שיכיר בין מלוזמא של טבריא למלוזמא של צפורי

לכאורה המחלוקת בין רב ורב אשי לבין רבא וההולכים בשיטתו היא בדיוק זאת. לפי רב ברכת "מאורי האש" אינה ברכת הנהנין, על כן דיו שיעמוד באזור של האש ויברך עליו. לפי רבא יש חובה ליהנות מהאש ממש, והאמוראים מפרטים הנאות אפשריות (הבחנה בין מטבעות שונים). מכיוון שלהלכה פוסקים כרבא, לכאורה גמרא זו מוכיחה את שיטת הכלבו – יש ליהנות מהאש ממש. אך רוב הראשונים ביארו שגם רבא לא התכוון להנאה ממש. נשים לב בדברי רש"י –

רש"י מסכת ברכות דף נג עמוד ב

לא יאותו ממש - שאפילו לא נהנה ממנו מברכין עליו, ומאי עד שיאותו - עד שיהא אורו ראוי ליהנות ממנו לעומדים סמוך לו, ואז מברכים עליו אפילו הרחוקים ממנו, ובלבד שיראוהו. יאותו ממש - עומד בסמוך. וכמה - הוא צריך להיות בסמוך. מלוזמא - משקל.

רש"י מסביר שלפי רב ניתן לברך על ראיית אש הראויה לשימוש של מישהו שעומד ליד האש. לפי רבא יש לעמוד בסמוך לאש, אך אין דרישה שישתמש בה! שאלת הגמרא "וכמה" לא מתפרשת – כמה הנאה יקבל, אלא – כמה קרוב לאש הוא צריך להיות. אך לפי רש"י, אף אחת מהשיטות לא דורשת שימוש באש בפועל. וכך כתב המאירי במפורש –

בית הבחירה למאירי מסכת ברכות דף נג עמוד ב

אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו כלומר עד שיכין עצמו כל כך להתקרב לו שיוכל להשתמש לאורו ממקומו ולהכיר בין מטבע למטבע, אף על פי שלא נשתמש וזהו הקרוי בגמרא יאותו ממש וכן פסק בשולחן ערוך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רחצ סעיף ד

אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, דהיינו שיהיה סמוך לו בכדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת

לכאורה לפי הכלבו יש ליהנות מהאש בפועל, ועל כן חשוב לכבות כל תאורה אחרת בזמן ההבדלה, בכדי שיוכל ליהנות מהנר. לפי השיטות האחרות, וכפי שפסק בשו"ע, על פניו אין חובה כזאת. לכן ההלכה הפשוטה היא שאין צורך לכבות את האור, ואין צורך ליהנות מהאש, כמו שסיכם זאת בפסקי תשובות –

פסקי תשובות אורח חיים סימן רחצ אות ה

נהיגי עלמא לברך בורא מאורי האש, אפילו כשיש אור חזק בחדר ממאור החשמל, ונר ההבדלה הוא בבחינת ישרגא בטיהרא מאי אהני, מכל מקום כיון שעומד קרוב לנר באופן שאילולא אור החשמל היה יכול ליהנות מאור הנר להכיר ולהבדיל בין ציפורן לבשר, שפיר דמי.

הפוסקים כתבו טעמים לכיבוי החשמל בכל זאת –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשמט) פרק סא סעיף לג

אם אינו עומד קרוב לנר, ועיקר הנאתו היא מאור החשמל שבחדר, לכתחילה יקפיד לכבותו כדי שיוכל ליהנות מנר ההבדלה, או יכוון לא לצאת בברכת הנר של המבדיל, ואחרי גמר ברכת המבדיל יברך לעצמו על נר ההבדלה ויהנה מן האור

מי שעומד קרוב לנר יכול להבחין בין אור הנורות לבין אור השלהבת. מי שעומד רחוק רואה שלהבת, אך הוא לא יכול להבחין באור של האש כדבר נפרד. על כן יש לכבות את התאורה החשמלית עבור העומדים רחוק. וברבבות אפרים כתב בצורה מוחלטת יותר –

רבבות אפרים חלק ב' סימן קט"ו אות לב

לכאורה איזה הנאה יש מהדלקת הנר, הא יש אור חשמל בבית! ואולי משום כך יותר טוב לכבות החשמל אז ויהנה ... ומנהג ותיקין לכבות האור שהחדר חשוך, ובאור הבדלה מאיר, ואז לברך

הרבבות אפרים כתב שבעצם אין לאף אחד הנאה מאור האש כאשר יש תאורה חשמלית, על כן לא יתכן לברך עליה כל עוד אור החשמל דלוק.

למעשה נהוג ליהנות מהאור על ידי כך שמתבוננים בציפורניים, אך, כאמור, אין זו חובה, אלא מנהג. שורש ומקור מנהג זה מובאים בהרחבות.

אם נהנה מאור האש, מתי נכון לברך על כך? לכאורה הדברים תלויים במחלוקת אם הברכה היא ברכת השבח (או ברכה זכר) או ברכת הנהנין. אף על כך יורחב בהרחבות.

❖ **הרחבות – המנהג להתבונן בציפורניים בזמן ההבדלה, ומתי יש לברך אם נוהג כך – לפני או אחרי ההתבוננות?**

רבנות – סימן רצ"ד-רצ"ט

סיכום

אם תתנו לי כוס של יין להבדלה

במסכת פסחים (דף קז ע"א) מסופר שלאחר שהוצע לאמימר שיכר, פעם אחר פעם, הוא הסיק שזהו חמר מדינה, והבדיל עליו. הפוסקים למדו מכאן שניתן להבדיל על חמר מדינה, ולא רק על יין. כך פסק בשו"ע, וברמ"א כתב שעדיף להבדיל על יין, אלא אם כן השיכר חביב עליו יותר. ואם האפשרויות הן הבדלה על כוס יין פגום או הבדלה על חמר מדינה – הרמ"א כתב שעדיף להבדיל על יין פגום, אך המג"א, גר"א ומשנ"ב חלקו עליו.

מהו חמר מדינה?

שתי הגדרות מרכזיות נאמרו באחרונים –

א. הלכות קטנות – משקה מרווה ומשכר. לאור זאת הסיק שאי אפשר להבדיל על קפה ומשקאות דומים. וכדבריו פסק הרב עובדיה.

ב. הרב פיינשטיין, ציץ אליעזר – משקה ששותים מצד עצמו, וששותים כפעולה חברתית, ולא להרוות צימאון. לאור זאת העלו שניתן להבדיל על קפה תה ודומיהם, וכך נראה מערוך השולחן.

(יש לציין שהרב פיינשטיין לא פסל את המשקאות הקלים באופן מוחלט. הוא רק כתב שהמשקאות הקלים המוכרים לו אינם עומדים בהגדרות שהציב).

מהגמרא עולה ששכר מדינה יוגדר לפי מקומו ושעתו, לפי הקריטריונים שהעלו הפוסקים.

חשוב לציין שיש לקדש ולהבדיל בצורה מכובדת. בהרחבות הבאנו את התפתחות המנהג לקדש על י"ש או משקאות אחרים. ב"ה זכינו שבדורנו אין לנו את הקשיים של דורות קודמים, ורק לעיתים רחוקות יש צורך לסמוך על הקידוש וההבדלה על 'חמר מדינה'.

ברכת הבשמים

במסכת ביצה (דף ט"ז ע"א) נאמר שבמוצאי שבת האדם אומר "וי-נפש", וי על נפשו היתרה שעזבה אותו. הראשונים (רמב"ם, אבודרהם) ביארו שזהו הטעם לברכת הבשמים במוצאי שבת – להשלים את הנפש שאבדה. האם ניתן להסיק מכך שברכת הבשמים אינה חיוב ומצווה? עסקנו בשתי נפקא מינות היכולות לעלות משאלה זו –

1. **האם יש לחזור אחרי בשמים?**

הראב"ד והרא"ש כתבו שהבשמים נועדו להשיב את נפשו של האדם. היא נתקנה לצורכו, ולכן זכותו לוותר עליה. המאירי סובר שאמנם נכון הוא שברכת הבשמים תוקנה כנגד הנשמה היתרה. אך בדרך כלל האדם לא חווה את החוסר, ואף לא את התיקון שהבשמים נותנים, באופן מעשי. ברכת הבשמים לשיטתו נועדה לכבד את השבת, ולהביע את האמונה שלנו שיש נשמה יתרה שעזבה, גם אם איננו מבינים זאת.

2. **האם מי שאין לו חוש ריח יכול לברך להוציא אחרים ידי חובתם?**

רבינו אפרים פסק שמי שלא נהנה מהבשמים לא יכול לברך עליהם עבור אחרים. הטעם לכך הוא שבברכות הנהנין, רק מי שנהנה יכול לברך ולהוציא אחרים ידי חובתם. בברכה על מצוות אדם יכול להוציא אחרים ידי חובתם, גם אם הוא עצמו לא מקיים את המצווה. מכיוון שברכת הבשמים הם מנהג ליהנות כך במוצאי שבת, רק מי שנהנה מהם יכול לברך. המאירי, לשיטתו, חלק על כך, בטענה שהבשמים הם מצווה, ולא מנהג. להלכה – השו"ע פסק שגם מי שלא יכול להריח יכול לברך, ומצד שני כתב שאין חובה לחזור אחרי בשמים. המג"א העיר על כך שלכאורה הפסיקה אינה עקבית. לאור זאת הכריע שלא יברך לאחרים, וכדבריו פסקו הט"ז משנ"ב וילקוט יוסף.

לגבי ברכת הבשמים –

על בשמים הבאים בצורות שונות תוקנו ברכות שונות. מנהג בני ספרד הוא לברך גם בהבדלה על כל בושם את הברכה המתאימה לו, וכך פסק הילקוט יוסף. פוסקי אשכנז, בשם השל"ה, כתבו שמכיוון שזו ברכה שכל עם ישראל צריכים לברך, ולא כולם בקיאים בברכה, עדיף שיברכו תמיד "בורא מיני בשמים", ברכה שניתן בדיעבד לברך על כל בושם. וכך פסקו המג"א אליה רבה ומשנ"ב. ברם, הגר"ז, ובעקבותיו בשש"כ, כתבו שאין לברך על בשמים סינטטיים.

ברכת מאורי האש

במדרש (בראשית רבה בראשית פרשה יא) מובאים שני טעמים לברכת "מאורי האש" במוצאי שבת – א. זהו תחילת בריאתו.

ב. לאחר שעברה יממה בה היה אסור ליצור אש, אנו שבים ומודים לקב"ה על ההיתר ליצור את האש שוב. במוצאי יום טוב שני הטעמים לא שייכים. האש נבראה במוצאי שבת, ולא במוצאי יום טוב, ומותר להעביר אש ולהשתמש בו ביום טוב. רבי יוחנן אומר את הנפקא מינה בין הטעמים – מוצאי יום הכיפורים. האש לא נבראה במוצאי יום הכיפורים, אך מותר להשתמש בה במוצאי יום הכיפורים.

הרשב"א נשאל – לפי הטעם הראשון, שמוצאי שבת הוא "יום ההולדת" של האש, האם נכון לברך על כל דבר ביום בריאתו? הרשב"א כתב שהתשובה שנראית לו היא שהטעם השני מרכזי יותר. אך הרשב"א לא דחה את סברת השואל. השואל הציע שהחילוק בין ברכת האש לבין הברכה על שאר הנבראים הוא שהאש נוצרה בידי אדם, ואילו העולם נברא בידי הקב"ה (על ביאור החילוק עמדנו בשיעור, לאור דברי הגר"ד סולוביצ'יק, "מועדי הרב" עמוד 170-168).

אופי הברכה

ראינו שלוש שיטות בראשונים אודות אופי ברכת מאורי האש:

1. הכלבו – ברכת הנהנין.
 2. רמב"ן – ברכת שבח.
 3. רא"ש – ברכה זכר למעשהו של אדם הראשון.
- לאור הסבר זה ביארו הרא"ש והרמב"ן מדוע אין חובה לחזור אחרי אבוקה להבדלה.

נפקא מינה – שימוש באש לפני הברכה

הכלבו כתב שאין ליהנות מהאש לפני שמברך, ככל ברכת הנהנין. אין הכוונה שיש לעצום עיניים עד שמברך, אלא שלא יעשה שימוש משמעותי. על כן פסק, לדוגמא, שבמוצאי שבת החל בפורים, יברכו "מאורי האש" לפני קריאת המגילה. המהר"ש כתב שברכת "מאורי האש" היא זכר למעשה אדם הראשון (כדברי הרא"ש), ולא ברכת הנהנין, ועל כן אין סיבה לא ליהנות מהאש לפני הברכה. וכדבריו פסק הרמ"א. וכן רע"א כתב על מי שממתין להבדלה ורוצה ללמוד, יכול ללמוד לאור הנר לפני ברכת "מאורי האש". וכ"פ במשנ"ב.

האם המבדיל רק להוציא אחרים ידי חובתם מברך "מאורי האש"?

הברכי יוסף כתב שהמבדיל להוציא אחרים ידי חובתם יכול לברך על האש עבורם. וכ"פ המשנ"ב. אך הגר"ז מלאדי כתב שהיכולת לברך על מצווה נובעת מהערבות שאנו ערבים זה לזה. הערבות מושתתת על החיוב של החבר. אין ערבות על מצווה שלא מחייבת. מכיוון שאין חובה לחזור אחרי אש להבדלה, אין על כך ערבות, ועל כן לא יברך. וכדבריו פסק החזון איש.

ההנאה מהאש

במשנה (ברכות פרק ח' משנה ו') נאמר שאין מברכים על הנר עד שיאותרו לאורו. בגמרא (ברכות דף נג ע"ב) חלקו האמוראים אם צריך שיאותרו ממש. להלכה נפסק שיש צורך שיאותרו ממש. לכאורה זה מוכיח את שיטת הכלבו, ש"מאורי האש" היא ברכת הנהנין, ויש ליהנות מהאש לפני שמברכים עליו. אך רוב הראשונים חלקו על כך, וכתבו שהכוונה היא שצריך שתהיה יכולת עקרונית ליהנות מהאש. וכ"פ בשו"ע. לאור זאת, לכאורה, אין צורך לכבות תאורה אחרת בזמן שמברכים "מאורי האש".

אך השש"כ כתב שמי שעומד רחוק מהאבוקה לא רואה את האור שלה כלל, ולכן עבור העומדים רחוק יש לכבות את התאורה. והרבבות אפרים כתב שבתאורה החשמלית שלנו גם העומדים קרוב לא רואים את אור האש כלל, ולכן יש לכבות את כל התאורה לפני שמברך "מאורי האש".

בשיעור זה למדנו על מצוות ההבדלה. בכך אנו מסיימים את סדרת המצוות התלויות בכבוד ועונג שבת. בשיעור הבא נתחיל סדרה העוסקת בכבוד שבת - מה ראוי לעשות ועל מה לדבר בשבת.